

דף שבועי

בס"ד

פרשת ראה תשפ"ו, מספר 1680

"קווה אל ה'" – לעשות קווים

מאיר בן מאיר

והזמנים תלויים בישראל. הזמנים מבוססים על קביעה, באמצעות עדים ילודי אישה, על מועד קידוש החודש, ומכוחם האנושי בלבד נקבעים המועדים המדויקים של החגים. חז"ל בחרו אם כן להרחיב את היריעה, ומאותו כוח של "מקדש ישראל והזמנים" יצרו מערכת הפעלה רחבה כדי להעניק ל"זמנים" אופי ייעודי וממד ייחודי, באמצעות התפילות בכלל ו"תוספות התפילה" בפרט.

ב. מועדי החודש השביעי – הרחבה ניכרת של פרקטיקת "תוספות התפילה"
ניתוח זה נכון שבעתיים בהתייחס לחודשים אלו ותשרי, שבהם מופעלת פרקטיקת "תוספת התפילה" ביתר שאת על מנת להעצים אף יותר את החוויה הרוחנית ואת חשיבות המתנה יקרת הערך שהעניק לנו ה' בדמות החגים והמועדים בתקופה זו. בחסידות נהגו לומר כי בתקופה זו "המלך בשדה". אם "המלך בשדה", הרי ברור שיש להתכונן היטב למפגש עם ה"מלך". יש המבקשים לערוך מעין חלוקה לתתי תקופות ותקופות משנה בתקופה זו, החל מראש חודש אלול ועד שמיני עצרת-שמחת תורה. אני מסויג במקצת מהחלוקה בין "ימים נוראים" הכוללים את ראש השנה ויום הכיפורים לבין מה שאנו מכנים: חגי תשרי, שמייציגים גם את סוכות ושמייני עצרת. כל זאת, לאור הפער הבולט באופיים של ראש השנה ויום הכיפורים שמקשה לראות בהם יחידה אחת נפרדת. אני מבכר להגדיר את התקופה כמכלול של "מועדי החודש השביעי", ולכלל היותר בחלוקת משנה לתקופה אחת הכוללת את חודש אלול בתוספת עשרת ימי תשובה, ותקופה נוספת הכוללת את חגי סוכות ושמייני עצרת-שמחת תורה. את חודש אלול ניתן לאפיין כתקופת הכנה ובניין אישי לקראת "מועדי החודש השביעי" כולם כאחד.

אין חולק על כך שתקופה זו מאופיינת בהרחבה ניכרת ודרמטית של "תוספות תפילה". ראשית, ובאופן חריג מאוד, ל"תוספות התפילה" המילוליות בנוסח תפילה, מתווספת גם "תוספת מעשית". אנחנו לא מביאים איתנו לבית הכנסת מספר ימים לפני סוכות את ארבעת המינים כדי "לתרגל" את המצווה טרם זמנה בחג, ואיש אינו נוהג לאכול מצות או מרור חודש לפני פסח כדי להגיע מוכנים לליל הסדר. אבל בחודש אלול כולו אנחנו תוקעים בשופר מדי בוקר. זו בוודאי תוספת החורגת מאוד מ"תוספות התפילה" הקלאסיות. תפקידה, מן הסתם, להעצים את חשיבות ראש השנה הקרב ובא.

כאמור, גם מספר "תוספות התפילה" במהלך עשרת ימי תשובה עולה בהרבה על החגים האחרים, והוא מורגש מאוד בתפילת שמונה עשרה ("זכרנו לחיים..."; "מי כמוך אב הרחמן..."; "המלך הקדוש"; "המלך המשפט"; "וכתוב לחיים טובים..."; "בספר חיים ברכה ושלום"), וישנה גם תוספת של מזמור תהלים שלם במהלך תפילת שחרית (תה' ק"ל) ותוספת "אבינו מלכנו". יתרה מכך. באופן נדיר ביותר ואך ורק בעשרת ימי תשובה יש גם שינוי, אמנם מזער, אך ייחודי,

א. החגים והמועדים: פרקטיקת "תוספת התפילה"
מדורי דורות מחזור החיים היהודי מאופיין בחגים ומועדים. דומה כי הלב הפועם של לוח השנה היהודי מורכב בעיקרו מאותם ימים טובים שמאפשרים לכל יהודי להתחבר למורשת ולמסורת ישראל באמצעות ניתוק, ולו חלקי, מההשגרה היומיומית. היטיב לבטא זאת בעל ה"שפת אמת" (ויקרא, פסח תרס"ב):

וצריך אדם להשתוקק כל השנה למצוא זו השעה שהקב"ה מגלה א-להותו יתברך שמו עליו, דכתיב "עומד אחר כותלנו משגיח מן החלונות", דכל הטבע כמו כותל מפסיק, אבל לבני ישראל נתן הקב"ה מועדות בזמן... והארת הנשמה בנפש, שבהם מתגלה הפנימיות והוסרה המחיצה המפסקת.

מצוות כל חג ומועד ומנהיגיה תורמים תרומה מכרעת לתחושה הייחודית האופפת את החגים. אולם חז"ל בחרו להעצים ממד זה אף יותר, ולעצב את רוח החג באמצעות שינויים מובהקים ובולטים לעין בתפילות ובקריאות התורה. פרקטיקה הלכתית זו באה לידי ביטוי הן בקריאה בתורה שחורגת מסדר הקריאה השנתי בשבתות, וקשורה באופן ישיר לאופי החג, הן במספר הקרואים העולים לתורה והן בתפילות ייעודיות החורגות מתפילות ימי החול והשבת, כדוגמת תפילות המוספים מותאמות החג.

כלי נוסף בו עשו חז"ל שימוש במטרה להדגיש את האבחנה בין החגים לימי החול והשבתות, הוא מה שניתן לכנות: "תוספות תפילה". סל רחב מאוד של תוספות לתפילות הבסיס היומיומיות, באמצעות טקסטים ייעודיים שמשולבים בתפילת היסוד המוכרת והשגרתית. פרקטיקה שימושית זו אף הורחבה לעיתים מעבר לתפילה גם לברכת המזון. מעניין שהשימוש באמצעי זה של "תוספת תפילה" נעשה לא רק במועדים שהם בבחינת "מקראי קודש" ו"שבתון", שבהם נאסרה "מלאכת עבודה", אלא גם בימי חול לכאורה עם מאפיינים "מועדיים" כראש חודש, חול המועד, ולהבדיל, תעניות ציבור.

סביב "תוספות התפילה" התפתח ענף הלכתי רחב בנוגע לאופן שבו ינהג המתפלל ששכח להוסיף בתפילתו את "תוספת התפילה", או שנזכר בכך בשלב מסוים בתפילתו, לאחר שחלף על פני המיקום הראוי והמדויק של "תוספת התפילה". לנגד עינינו מתגלית תמונה מרתקת. בניגוד ל"מקדש השבת" המבססת את קדושת השבת מכוח החלטת א-לוהית, ללא כל סממן אנושי, בחגים ובמועדים אנו אומרים לעומת זאת: "מקדש ישראל והזמנים"; ישראל קודם לזמנים,

* מאיר בן מאיר הוא פובליציסט ועובד מערכת הבריאות. המאמר נכתב לזכרו של אבי מורי, הרב ד"ר יהודה יעקב בן מאיר ז"ל, שאוניברסיטת "בר אילן" הייתה עבורו לא רק בית אקדמי שנים רבות, אלא חלק מהותי מתפיסת עולם מקיפה של "תורה ומדע" כאבן יסוד בציונות הדתית.

באשליה ולא משום שאינו מודע לאתגריו המציאות הריאליים, הסבוכים והקשים, אלא משום שהוא מסרב לראות בהם חזות הכול. הוא מבכר לראות את המציאות כאפשרית וכזמינה לפריצה, להפתעה, לתקווה. הוא ממאן לראותה כעיגול סגור בעצמו... ללא כל אפשרות להתערב.

היש לנו ימים מובהקים של "קווים" יותר מאשר חודש אלול וחגי החודש השביעי? אלה הימים שאנחנו פורצים דרך, פותחים פתח כחודו של מחסך כדי שיפתח לנו פתח כפתחו של אולם. אלה הימים שאנו מסרבים לראות בחיים מעגל נעול ודיכטומי שאין אפשרות לבקוע בו סדקים ולצאת לדרך חדשה ומפתיעה. עולם מתוקן הוא עולם של קווים. של חיבורים בין נקודות, בין אנשים. לא מעגל מוכתב וסגור ללא אפשרות להתערבות ושינוי. היש דרך לעשות תשובה ולהישאר בעיגול סגור? היש דרך לסלול נתיב חדש בין אדם למקום ובין אדם לחברו בלי לקוות ולעשות קווים?

ה. "קנה אל ה' חֶזֶק וְיִאֲמַץ לְבָבְךָ וְקָנָה אֶל ה'" – לעשות קווים

עתה אפשר לתת נימוק משכנע יותר לשאלה מדוע נבחר דווקא פרק "לְדוֹד ה' אֹרִי וְשָׁעִי". הפסוק האחרון בפרק הוא לב וליבת הסיבה: "קָנָה אֶל ה' חֶזֶק וְיִאֲמַץ לְבָבְךָ וְקָנָה אֶל ה'". ה"קיווי" הראשון הוא עשיית הקווים שלנו בחודש אלול ובעשרת ימי תשובה. הקווים שמאפשרים תשובה, כפרה, להתקרב, להשתפר, להתקדם, לשאוף. לעשות קווים ולהכניע את העיגול הסגור והסתום מכל צדדיו. אחרי שציינו ועשינו קווים בנפשנו פנימה, אנחנו כבר חזקים ובטוחים יותר. ליבנו שצייר קווים, שאפשר שיח ובנה התקדמות ופריצת דרך, הפך לאמיץ וחזק מפריצת העיגול ומהיאיאוש והדכדוך שהוא מייצג.

עכשיו הגיעה העת לצייר את הקווים הנוספים. את היציאה הנוספת אל חג הסוכות. היציאה מהמעגל החקלאי השוטף והקבוע, היציאה מהנוחות, מהבית, מהאסיף שעלול להקנות ביטחון עצמי מופרז בכוחנו. עכשיו יוצאים שוב ומציינים קווים של תקווה – "ושמחת בחגך" – המקווה, היוצר קווים "נמצא תמיד בשמחה בלי צער" כדברי הרמח"ל. אנחנו יוצרים קווים חדשים במוצאי יום כיפור, ויוצאים מהעיגול הביתי לבנות את הסוכה תחת כיפת השמיים. סוכה – כולה קווים. מחדשת, יצירתית, נבנית מקו לקו, מדופן לדופן. אנו ממשיכים לומר את מזמור כ"ז גם בשל סופו: "קָנָה אֶל ה' חֶזֶק וְיִאֲמַץ לְבָבְךָ וְקָנָה אֶל ה'", ומסיימים רק ביום האחרון של חג הסוכות, בהושענא רבה. בכל יום מימי אלול, ועד לסופו של חג הסוכות עצמו עלינו לקוות; להאמין שאפשר לפרוץ דרך, להתקדם לנקודה חדשה באופק. לצייר קווים ולחבר בין נקודות מקוריות וחדשות. לא להיכנע לתכתיבי העיגול הסגור והמסוגר. נקווה אל ה' ונעשה קווים.

בתפילת הקדיש ("לעילא ולעילא", "עושה השלום"). לא זו אף זו. החל מראש חודש אלול ועד הושענא רבה אנו מוסיפים פעמיים בכל יום לתפילה את פרק כ"ז בתהלים: "לְדוֹד ה' אֹרִי וְשָׁעִי". זו למעשה "תוספת התפילה" הממושכת ביותר ברצף מכל "תוספות התפילה" האחרות. וראו זה פלא: בעוד שכל "תוספות התפילה" האחרות נעלמות, באופן טבעי, מייד במוצאי יום כיפור למספר ימי החול עד לחג הסוכות, מזמור כ"ז בתהלים ממשיך ללוות אותנו גם בימי חול אלה. אולי יש בכך ראייה כי אכן התקופה כולה מהווה יחידת זמן אחת המתייחדת במאפיינים משותפים.

ג. מדוע נבחר מזמור כ"ז בתהלים?
סיבות רבות ניתנו לשאלה מדוע נבחר דווקא מזמור זה כ"תוספת תפילה" בחודש אלול וחגי החודש השביעי. יש שמבקשים לראות בפרק רמזים: "אֹרִי" מתייחס לראש השנה ו"שָׁעִי" מתייחס ליום הכיפורים. "כִּי יִצְפְּנִי בְּסֶכֶה" מרמז לחג הסוכות ו"לֹאֵל הָאֲמִתִּי" מרמז בהיפוך אותיות על חודש אלול. בנוסף מופיע שם ה' במזמור 13 פעמים, מספר המרמז ל"ג מידות הרחמים.

נימוקים אלה אומנם נאים, אך יש להודות שאינם משכנעים דיים. מדוע להסתפק ברמזים וסתרי אותיות ומספרים? מה יותר מתאים בחודשי אלול ותשרי מאשר להוסיף את פרק פ"א בתהלים, שבו נעים זמירות ישראל כותב במפורש: "תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בְּכֶסֶה לַיּוֹם חֲגֵנִי", או לחילופין לבחור בפרק צ"ח שבו דוד המלך כותב: "בַּחֲצֹצְרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הִרְעִיו לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ ה'?" והאם לא היה נכון שייבחר פרק כ"ד המייצג את עקרון המלכת הקב"ה שעומד במרכז חודש אלול וראש השנה ולחזור ולהדגיש: "מִי הוּא זֶה מֶלֶךְ הַכְּבוֹד...". לחלופין ניתן היה גם להציע את פרק מ"ז שאנו אומרים 7 פעמים בפתחו של סדר תקיעת השופר. וכי יש פסוק ראוי יותר לימים אלה מאשר: "עֲלֶה אֶל־הַיָּם בְּתִרוּעָה ה' בְּקוֹל שׁוֹפָר?" האם לא היה נכון לייחד פרק מיוחד לתקופת חג הסוכות, זמן שמחתנו, כדוגמת פרק ק' שבו נכתב: "עֲבַדוּ אֶת ה' בְּשִׂמְחָה בָּאוּ לִפְנֵי בְּרִנָּה?"

קושיית הבחירה מתחדדת לאור התעלומה שהעלנו לעיל. הרי לאחר עשרת ימי תשובה ה"אורי" איננו כבר, ה"שָׁעִי" חלף עבר לו, וה"יִצְפְּנִי בְּסֶכֶה" טרם הגיע זמנו. מדוע אנו ממשיכים לומר מזמור זה גם בין יום הכיפורים לסוכות? ואולי הקושיה הכפולה המסקרנת, הן בהיבט תוכן המזמור והן בהיבט תקופת אמירתו היא למעשה גם המפתח למענה לשתי התהיות גם יחד.

ד. העיגולים והקו
לפני שנה, בערב ראש השנה תשפ"ו, יצא לאור ספרו של הרב אלחנן גיר: "זכרנו לחיים - עיוני דעת ולב לראש השנה ולימי הסליחה והרחמים". בסגנון פיוטי וקולח הרב גיר מחבר ביד אומן עבר, הווה ועתיד במבט יהודי וישראלי בוחן, מעמיק וחדשני, מלא בכאב, בעקבות אירועי הטבח בשמחת תורה תשפ"ד, אך גם במבט מלא אמונה ותקווה. באחד מפרקי הספר הוארו עיניו בהקשר לשאלה שהצבנו לעיל. הרב גיר מצטט את רבי משה חיים לוצאטו (הרמח"ל) מתוך מאמר "דרוש בענין הקיווי" בו כותב הרמח"ל:

הקיווי סוד ההתפשטות... מה שאין כל העיגול הוא דבר סתום מכל צד. וזה "לישועתך קוֹיָתִי" – לעשות קווים. ה"ה" – בזמן שהיה השם שלם... המקווה נמצא תמיד בשמחה בלי צער... כי המצטרף תמיד הוא ביגון ואנחה וחושב שאין לו תרופה. אבל מקווה אינו מצטרף כי הוא מקווה תמיד...

הרב גיר פותח פתח המגלה לנו סוד גדול מתוך ציטוט זה של הרמח"ל:

הקיווי הוא יצירת קו, פתיחת הקיים אל המעבר לו. זו בקיעת הסדק, פתיחת הפתח, יצירת החרך והחלון... בניגוד לקו, העיגול מייצג את חוקי הטבע... את חוסר האפשרות לפריצה, להפתעה. "המקווה תמיד בשמחה" לא מפני שהוא חי

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף